

עתירה

ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו פי עקרה הוא ויעתר לו ה' ונתהר רבקה אשתו: (בראשית כה כא).¹

ויעתר מנוח אל ה' ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד: (שופטים יג ח).²

בראשית רבה סג ה, פרשת תולדות

"ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" - רבי יוחנן וריש לקיש. רבי יוחנן אמר: ששפך תפילות בעושר. ריש לקיש אמר: שהיפך את הגזירה. ולפיכך קוראים לו "עתרא" שמהפך את הגורן.³

"לנוכח אשתו" - מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר: רבש"ע, כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו. אף היא אמרה כן כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה ...⁴

"ויעתר יצחק וכו' ויעתר לו ה'" - רבי לוי אמר: משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב, והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ, שכן בערביא קורין לחתירה עתירא.⁵

רש"י בראשית פרק כה

ויעתר - הרבה והפציר בתפילה: ויעתר לו - נתפצר ונתפייס ונתפתה לו. ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבויה הוא וכן (יחזקאל ח יא) ועתר ענן הקטרת, מרבית עלית העשן, וכן (שם לה יג) והעתרתם עלי דברייכם, וכן (משלי כז ו) נערתות נשיקות שונא, דומות למרובות והנם למשא.⁶

¹ "ותערב לפניך עתירתנו" בקשנו בימים הנוראים ובחגים והנה זימנה לנו פרשת השבוע את מקור המילה "עתירה", על שני היבטים, בפסוק אחד: הן את צד המבקש, העותר או המעתיר והן את צד העונה, מי שנעתר לבקשה. דוגמא נוספת לסוג מיוחד זה של לשון נופל על לשון (לשון העונה ללשון) מצאנו בפירוש רש"י לפסוק בשירת דוד, שמואל ב כב מב: "ישעו ויאין משיע אל ה' ולא ענם", על השורש יש"ע: "ישעו ואין מושיע וגו' ... ומנחם חברו עם: וישע ה' אל הבל (בראשית ד ד) ופתר בו לשון עתירה, ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתיר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' (בראשית כה כא). אף כאן, ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפלל לפניו". ולא מצאנו עוד דוגמאות של שורש שמשמש לשני הצדדים ואנו מעתירים בשואבי המים שישלחו לנו דוגמאות נוספות.

² אזכורים רבים יש לנו בהמשך המקרא לערך עתירה, הבולט מכולם הוא בתחילת ספר שמות, בעשרת המכות בהן פרעה מבקש מספר פעמים "המעתיר בעדי" ומשה נעתר לחלקם ועותר לקב"ה. שמונה פעמים נזכר שם השורש עת"ר. אבל העדפנו את הסיפור על מנוח ואשתו מספר שופטים בשל הדמיון לפסוק שלנו וההקשר הענייני לנער או לנערים היולדים, כפי שמחבר אותם בעל הטורים (בראשית כה כ): "וילפינו מנוח מיצחק". עוד מצאנו את הערך עתירה בשמואל א פרקים כא כד, כאשר ה' נעתר לארץ אחרי הרעב והמגפה, בישיעו יט כב: "וְיָשְׁבוּ עַד ה' וְנָעֲתַר לָהֶם וּרְפָאֵם" (בבואה על מצרים!), בתוכחתו של יחזקאל (לה יג): "וְתִגְדְּלוּ עָלַי בְּפִיכֶם וְהִעֲתַרְתֶּם עָלַי דְּבַרְיֶכֶם אֲנִי שֹׁמְעֵתִי", במשלי כז ו: "נְאֻמֵּינִים פְּצָעֵי אוֹהֵב וְנִעְתָרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנֵא" ועוד. ואנו נתמקד בעתירה של פרשתנו.

³ אלה שני הפירושים לעתירה שנראה גם בהמשך. שיטת ר' יוחנן שעתיירה באה מארמית, מחילוף ש"ן ו"ו - עשיר = עתיר, שהוא ביטוי שגור גם בימינו: עתיר ידע, עתיר נכסים וכו'. וכך גם שור הוא תור או תורא (חד גדיא) ושלוש הוא תלת ועוד. ריש לקיש לעומתו מציע דימוי הלכות מעולם החקלאות, בדמות הכלי המשמש להיפוך (זריית) התבואה שנקרא בלשון שפת יושבי צפון עבר הירדן (כך מפרש א. א. הלוי) - עתרא או עתור. ר' יוחנן מדגיש את מהותה של העתירה כתפילה "חזקה", בעושר רב של מילים ומן הסתם גם באריותו זמן. ואילו ריש לקיש מדגיש את העתירה כדבר שבכוונה להפוך את הגזירה, לשנות את המצב. משותף לשניהם, כך נראה, היא התנועה כלפי מעלה. בין כך ובין כך, ראה ספרי דברים פרשת ואתחנן פיסקא כו שעתיירה היא אחת מעשר לשונות של תפילה: "נקראת עתירה שנאמר: ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו". בהמשך דברינו נראה פיתוח של שני פירושים אלו גישות אלה.

⁴ פירושים רבים נאמרו על הביטוי "לנוכח אשתו" ועל האופן בו התפללו יצחק ורבקה (לשיטות מסוימות רק יצחק התפלל), אם בהפניית הגב ואם בפנייה זה לעומת זה. רש"י, בעקבות המדרש לעיל אומר: "זה עומד בזוית זו ומתפלל, וזו עומדת בזוית זו ומתפללת". לעומתם, ראה פירוש רד"ק: "ויעתר יצחק - הרבה בתפילה על אשתו שתלד לפי שהיה אוהב אותה אהבה יתירה כמו שפירשנו, ומאהבתה לא רצה לקחת אשה אחרת עליה ולא אחת מנערוותיה, לפיכך הרבה מאד בתפילה עד שנעתר לו האל: לנוכח אשתו - לעומת אשתו כלומר בעבורה, שלא יצטרך לקחת אשה אחרת להוליד ממנה לפיכך התפלל מאד בעבורה שיתן לו האל ממנה בן. או פירש לנוכח אשתו, כי בשעת התפילה היה עומד לנכחה כדי שיקוין לבו עליה". (זכרון ילדות של יצחק משרה אמו והגר?). ראה גם פירושו של רד"ק בספר מלכים א יז כא בהשוואה של תפילת יצחק כאן עם הילד שהחיה אלישע. "ויתמודד על הילד" מול "לנוכח אשתו". על אלישע, השונמית והילד, ראה דברינו בפרשת וירא. על השוואה עם יעקב שכעס על רחל ולא התפלל ביחד איתה, ראה דברינו יעקב ורחל - השבר הגדול בפרשת ויצא.

⁵ זה הפירוש השלישי שהמדרש מציע למילה עתירה - חתירה. לחתור ולהגיע אל המטרה הנכספת בתפילה שמוצאת לה נתיבים גם "מתחת לאדמה". חתירה בין בים ובין ביבשה, מתחת לכל חומה בצורה או מסך ברזל. תפילה כחתירה (ההפך מהתנועה כלפי מעלה לעיל). ראה הדואליות של "ויעתרו", בהערה 1, מיצחק לקב"ה וחזרה מהקב"ה אליו, מהבן לאבא ומהאבא לבן החותרים זה לעומת זה. ראה הביטוי: "הקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים" במקומות רבים. וגם על עניין החתירה נראה עוד בהמשך.

⁶ זו שיטת רש"י, כשיטת ר' יוחנן במדרש שפתחנו, ובעקבותיו פרשנים רבים (רשב"ם, מצודות, רד"ק, ראה בפרט חזקוני), שלעתור או להעתיר הוא להרבות בדברים. בארמית עתיר הוא ריבוי של כל דבר, לאו דווקא בדיבור ותפילה, כמו עתיר נכסים. אך בעברית, שאולי שאלה את המילה מהארמית, הפך הפועל לעתור או להעתיר לעניין תפילה דווקא. ובימינו כידוע גם לענייני דין ומשפט (בריבוי כי רב). לעומת הריבוי הכמותי, ראה פירושו של רש"י לשמות ח כו, בתפילתו של משה למען פרעה: "נתאמץ בתפילה". שם ויעתר הוא תפילה קצרה ומאומצת ולא ארוכה (כמו תפילתו של משה בעבור מרים אחותו: "אל נא רפא נא לה", שהיא דגם לתפילה

מסכת יבמות דף סד עמוד א

א"ר יצחק: למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפילתן של צדיקים מהפכת מידותיו של הקב"ה ממידת רגזנות למידת רחמנות.⁷

זרייה בגורן, צילום: יוחנן בן יעקב, מתוך המאמר של דוד עמית [לחם מן הארץ: ומלאו הגרנות בר, אתר מט"ח](#).

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה

"ויעתר יצחק לה' ". מהו לשון עתירה? הרחת שמהפכין התבואה בגורן קורין עתירה, ללמדך כשם שעתר זה, מהפך את התבואה ממקום למקום, כך תפילתן של צדיקים מהפכין את הגזירה הרעה לטובה. דבר אחר: ויעתר יצחק. כמו ויחתר, כי עי"ן וחי"ת משמשין, כמו: "אֲדַנְי עֲשֶׂקָה לִי עֲרַבְנִי" (ישעיה לח יד), והוא חשקה וכאלה הרבה, שהיה חותר בתפילתו כאדם שחותר לו בקיר לפתוח לו פתח.⁸

פירוש הזוהר כרך א (בראשית) פרשת תולדות דף קלז עמוד א

"ויעתר לו י"י - אל תקרי ויעתר לו אלא ויחתר לו, חתירה חתר ליה קודשא בריך הוא וקביל ליה וכדין "ותהר רבקה אשתו".⁹

קצרה). ואולי ביצחק ורבקה היו שניהם, באריכות ובריכוז ומאמץ. ראה עוד ברש"י הלשון נופל על לשון (לשון עונה על לשון, ראה הערה 1 לעיל) שהוא עושה בפירושו. "וַיַּעְתֵּר" כנגד "וַיַּעְתֵּר" במקרא, "נתפצר" כנגד "הפציר" אצל רש"י.

⁷ ראה מקבילה במסכת סוכה יד א, שם מובאים הדברים בשם ר' אלעזר (או אליעזר) ודבר האגדה נמשך מתוך דיון הלכתי של האמוראים בדין קבלת טומאה של כלי שנקרא ידות שמשמש גם הוא להיפוך התבואה: "אמר רבי שמעון בן לקיש: הואיל וראויות להופכן בעתר. אמר רבי אלעזר: למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר? - לומר לך, מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפילתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממידת אכזריות למידת רחמנות". אין אנו יודעים בדיוק איך נראה העתר, שמון הסתם היה עשוי מעץ ולפיכך אין ממנו ממצאים ארכיאולוגיים, אבל סביר שהוא כלי הזרייה הידוע מיושבי הארץ. ובפירוש מהרש"א לגמרא ביבמות הוא מרחיב את המשל שכמו שפעולת הזרייה (השימוש בעתר והפיכת התבואה) מפרידה בין המוץ ובין גרעיני התבואה, הבר, כך התפילה מפרידה מידה רעה ממידת הרחמים. ואפשר להפליג עוד יותר בדמיון זה ולדקדק בפעולת הזרייה ולדרוש כך: את המוץ, מידת הרגזנות או האכזריות נושאת הרוח, אך הגרעינים הכבדים יותר, מידת החיים והרחמים, נשארים בגורן. והמשל מתבואה לפרי בטן הוא ברור. עתירתם של יצחק ורבקה היא על "התבואה" האנושית, על דור ההמשך, על ילדים שנמשלים כגרעיני התבואה שמהם תצמח התבואה הבאה.

⁸ מדרש פסיקתא זוטרתא - לקח טוב, ילקוט מדרשי שחיבר ר' טוביה בן אליעזר במאה האחת עשרה ביוון, (ראה תמצית תיאורו כאן), מזכיר לנו כלי חקלאי נוסף, הרחת, המשמש גם הוא לזריית התבואה. החלפת העי"ן בחי"ת שהוא מביא בפירוש השני, ויעתר = ויחתר, מסייעת גם לפירוש הראשון. רחת הוא חילוף אותיות של חתר. על חתירה נראה בסמוך, אם נחזור לרחת ולעתר, יש לנו גם כלי שלישי, הקלשון העשוי דווקא ממתכת. ראה פירוש רש"י לשמואל א יג כא: "ולשלוש קלשון - מזלג עשוי כמין עתר שקורין פורקדא ולו שלוש שינים". ראה העניין שם שהפלשתים מנעו תעשיית מתכת עברית: "וַיִּרְדּוּ כָל יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לְלוֹשׁ אִישׁ אֶת מַחְרְשָׁתוֹ וְאֶת אֶתוֹ וְאֶת קַרְדָּמוֹ וְאֶת מַחְרְשָׁתוֹ: וְהִיְתָה הַפְּצִירָה פִּימָה לְמַחְרְשֵׁת וְלֹאֲתִים וְלִשְׁלֹשׁ קַלְשׁוֹן וְלִהְקַרְדָּמִים וְלִהְצִיב הַדְּרָבָן". ונראה שקלשון זה, נקרא גם מזְרָה, כפסוק בישעיה ל כד: "וְהָאֱלֹפִים וְהַעֲרִיִּים עֲבָדֵי הָאֱדָמָה בְּלִיל חֲמִיץ יֹאכְלוּ אֶשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבְמִזְרָה". ראה מים אחרונים בסוף הדף.

⁹ כאן לא יצחק הוא "שחותר לו בקיר לפתוח לו פתח", אלא הקב"ה חותר לו פתח לקבל תפילתו. "וַיַּעְתֵּר" כנגד "וַיַּעְתֵּר" - חתירה הקב"ה אל מול חתירת האדם, כפי שכבר ראינו במדרש הפותח על המלך ובנו שחותרים זה לעומת זה. למי עוד חתר הקב"ה חתירה - לא סתם חתירה אלא חתירה מתחת לכיסא הכבוד? למנשה מלך יהודה! ראה המדרש בירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה ב, על תשובתו של מנשה, שהוא מדרש אב לכל החתירות בתפילה ובתשובה: "... והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקב"ה והיו מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה ריבוננו של עולם אדם שעבד עבודה זרה והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה? אמר להן: אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה. מה עשה לו הקב"ה? חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו ... וידע מנשה כי ה' הוא האלהים באותה שעה אמר מנשה אית דין ואית

מים ביניים הבאים בסעודה: החיבור שעשינו בדברי הזוהר עם החתירה למנשה מלך יהודה, הוא שחז"ל מנו בין שלושה המלכים שאין להם חלק לעולם הבא (סנהדרין פרק י משנה ב), מעורר הצעה לחבר את מדרש פסיקתא זוטרתא שלפניו, המתאר את התפילה החותרת "בקיר לפתוח לו פתח", עם תפילתו של חזקיהו, בחוליו. הוא חזקיהו המלך הצדיק אביו של מנשה שביקש לא להביאו לעולם (גמרא ברכות י ע"א). ראה ישעיהו לח ב: "וַיִּסַּב חֲזַקְיָהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה'". חיבור זה מסתייע גם בפסוק שפסיקתא זוטרתא מביא מישעיהו לח יד "אֲדַנְי עֲשֶׂקָה לִי עֲרַבְנִי", שהוא חלק מתפילת ה' חזקיהו של חזקיהו אחרי שהחלים מחוליו. חזקיהו המלך הצדיק מתפלל כנגד הקיר וחותרו לו פתח, ולמנשה המלך הרשע חתר הקב"ה חתירה מתחת לכיסא הכבוד! ואגב, אולי נקבל גם פירוש חדש למנהג להתפלל כנגד הקיר שבפשוטות הוא עניין של ריכוז וכוונה (ברכות ה ע"ב, "שמצווה להתפלל לפני הקיר בלי חציצה", בראשונים). התפילה אל מול הקיר באה מקירות הלב (ברכות שם) ומייחלת לפתוח פתח בקיר!

כתר יונתן בראשית פרק כה פסוק כא

וילך יצחק להר העבודה מקום שעקדו אביו והפך יצחק בתפילותיו דעתו של הקב"ה ממה שגזר על אשתו. כי עקרה היתה אצלו עשרים ושתים שנים ותתהפך בעבורו דעתו של הקב"ה ממה שגזר עליה. שאף הוא היה עקר ונסתייע: "ותהר רבקה אישתו".¹⁰

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיב

"גיבור בארץ יהיה זרעו" - זה יצחק, שנאמר: "כי ביצחק יקרא לך זרעו" (בראשית כא יב). ומה גבורתו? - ויעתר יצחק לה' וגו' (בראשית כא), ואין זה גיבור? שעשה לעקרה שתלד.¹¹

משנת רבי אליעזר פרשה ד עמוד 85

ומנין שאין תפילת הציבור נשמעת אלא אם היה ביניהן שלום? שנאמר: "וַיִּגְלִיתִי לָהֶם עֲתָרַת שְׁלוֹם וְאֲמַת" (ירמיהו לג ו).¹² עתרת - זו תפילה, שנאמר: "ויעתר יצחק לה'". בזמן שהעתרת יש בה שלום, הרי היא אמת, ואם לאו, אינה אמת.¹³

דיין". ואם כך למנשה המלך החוטא והרשע, קל וחומר ליצחק ורבקה. ראה עוד המדרש על תפקיד דמות האדם שהיא אחת מארבע הדמויות, שור, אריה, נשר אדם, שמסביב לכסא הכבוד בנבואת יחזקאל מעשה מרכבה: "שהקב"ה ידיו פרושות לקבל שבים, ואומר מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלמה לפני, שנאמר: וידי אדם מתחת כנפיהם (יחזקאל א ח). מלמד שהקב"ה יושב על כסא כבודו וידי פרושות מתחת כנפי החיות לעושי תשובה" (אליהו זוטא (איש שלום) פרשה כב). וכבר חתרנו והפלגנו למחוזות רחוקים והעתרנו בדברים על כוחה של חתירה היא עתירה. נחזור לעתירת יצחק ורבקה.

¹⁰ התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (תרגום ירושלמי, בקיצור תרגום יונתן או כתר יונתן) הוא סוג של מדרש המרחיב הרבה מעבר לתרגום המילולי של הפסוק. (ראה א. שאנן **תרגום ואגדה בן** הוצאת מאגנס). על הפסוק: "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו פי עקרה הוא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו", בונה תרגום זה אגדה שלימה. אין צורך להשאלה של התפילה המהפכת מפעולת הזרייה המהפכת בעזרת העתר או הרחת (או הקלשון) ולדימויים החקלאיים. אפשר להפוך בתפילה כביטוי "עצמאי" שיש לו שורשים קדומים. יצחק חוזר אל המקום שבו נעקד ובו ראה את השכינה ונשרו דמעות המלאכים על עינו (רש"י בראשית כו כז) וגורם להיפוך נוסף באותו מקום בו אירע כבר היפוך לטובה. אם לא בריבוי תפילה, אז בשוועת לב כבושה ואצורה. במקום בו נאמר בשבועה: "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה ... פי ברוך אברך ונהרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים" והתהפך הגלגל, במקום הזה חייב שוב להתהפך המעגל וקיר העקריות סופו להישבר. היפוך, כשיטת ריש לקיש יש כאן ואולי גם העושר של ר' יוחנן, אם לא עושר כמותי, ודאי עושר איכותי של עתירה חזקה כלפי שמיא. נתאמץ לפי רש"י לעיל. ואולי עוד רעיון חשוב יש כאן. פרופ' יעקב שוויקה הפנה את תשומת לבנו ש"עתר" בערבית הוא הקריב זבח. תפילה היא כידוע תחליף לקרבן: "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד ג). כבר האבות ידעו דבר זה ואין צורך לחכות לתוכחות הנביאים, או לחורבן בית ראשון ושני (ראה דברינו **על דברי עולה וזבח** בפרשת צו). יצחק חוזר למקום בו קרבן אדם מותמר בקרבן בהמה. חוזר אל אותו מקום לא עם קרבן, לא עם "איל אחר", אלא בעתירה ותפילה שמהפכת וחותרת ושוברת קיפאון ועקריות ומביאה חיים לעולם.

¹¹ כבר הארכנו לדון בדמותו של יצחק בדברינו **יצחק אבינו** בפרשה זו, שם הראינו שבניגוד לדמות החלשה המקובלת - דמות אמצע בין אברהם ויעקב הדומיננטיים - יש הרבה עוצמה וכח בדמותו של יצחק שלמשל, נאחז בארץ ישראל ואינו יורד מצרימה, כאביו ובנו. יצחק הוא צמוד כלשון ערב. וכאן, נצמד יצחק לרבקה אשתו, אינו תולה את העקריות בה (ראה בגמרא יבמות סד ששניהם היו עקרים), וגם אם כן (כשיטות אחרות), ודווקא אם כן, אינו לוקח לו פילגש או אשה שנייה כאברהם ויעקב (רבקה גם לא מציעה זאת כשרה, לאה ורחל), בתקופה בה ריבוי נשים היה דבר מקובל. יצחק הוא גיבור, הוא יודע להתמודד עם קשיי ההיצמדות לארץ והנאמנות לאשת הנעורים, זו שהלכה אחרי האיש לארץ לא נודעת ונפרדה לחלוטין, למענו, ממולדתה ובית אביה. כחוננה, אברהם, אבי יצחק. ובגבורתו זו הוא יודע גם לשבור את מחסום העקריות. ראה הביטוי: "הצדיקים מאמצי כח הגבורה" במדרש תנחומא פרשת מקץ סימן י, שם הוא על תפילתו של יעקב כששאל את בנימין עם אחיו למצרים אל הבלתי נודע: "והקדים להתפלל עליו שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים ואל שדי".

¹² ראה הפסוק בירמיהו לג ו, נבואתו על חורבן ותקומה בעודו עצור בחצר המטרה ע"י צדקיהו: "הַגְּנִי מַעְלָה לָהּ אֶרְכָּה וּמִרְפָּא וּרְפָאִים וְגַלְתִּי לָהֶם עֲתָרַת שְׁלוֹם וְאֲמַת". פירוש דעת מקרא (מנחם בולה) שם מבאר: "לתיבה עתרת אין אחות במקרא, אבל מצוי הפעל עת"ר בהוראת ריבוי ושפע כמו ונערתות נשיקות שונא, והעתרתם עלי דבריכם ועוד".

¹³ כאן עברנו לנושא אחר: לא עתירת היחיד במצוקתו כחזקיהו וכמנשה, לא תפילת/עתירת/חותרת בני זוג שמחשבתם למטרה אחת משותפת, אלא עתירת ציבור שלם. עתרת שלום ואמת אשר הופכת לעטרה ולעטרת שלום ואמת, ליחיד ולציבור. לתפילת הציבור

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: במחשבה שנייה, שתי הגישות שמציגים בני הפלוגתא הידועים, ר' יוחנן וריש לקיש, אמוראי ודרשני ארץ ישראל מובהקים, אם "עתר" הוא מלשון עושר (מארמית) או מלשון להפוך (מהדימוי לכלי החקלאי), משלימים יותר משהם חולקים. אין לך סמל יותר טוב לעושר מהתמונה של עובד אדמה הזוכה לעשות את גורנו. כבועז שגם הוא התפלל על רות (מדרשים שלא הספיקונו להביא, ראה רות רבה ז). התנועה המתמשכת של הפיכת התבואה היא סמל לעושר ולכך שנענו תפילותיו של החקלאי מתחילת העונה וכעת הוא זוכה לקיים את הברכה: "עובד אדמתו ישבע לחם" (משלי יב יא, כח יט).

מים אחרונים 2: לאחר הרחת, העתר והקלשון, יש גם כלי נוסף המזרה שהוא כנראה סוג של קלשון. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת משפטים סימן י: "ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי (ירמיה ג יט) ... מה כתיב: וְהָאֲלֹפִים וְהָעֵיִרִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֲמִיץ יֹאכְלוּ אֲשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבְמִזְרָה (ישעיה ל כד), בראשונה היו זורים ברחת, ואחר כך במזרה. למה? שהיה הדגן יתר על התבן. ואעפ"כ היה במזרה תבן פירות, מנין? שנאמר: בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברחת ובמזרה. בלילים היו מן הפירות". רחת ומזרה, שניהם כלי הפרדה של הבר מתוך התבן והעושר החקלאי מתבטא בכך שגם אחרי הפרדה זו נשאר בליל חמיץ (תבן פירות בלשון המדרש) שלא רק שהיה ראוי למאכל הבהמות (האלפים והעירים), אלא גם של עובדי האדמה (בשדה). לגבי רחת ומזרה קבלנו הסבר מאלף מידידנו דר' דוד עמית: "רחת היא מעין כף עץ גדולה, כמו את המשמשת היום להעברת חול, מלט וכד' מערימה למערבל, או להבדיל האת שבה ממלאים את הקבר בעפר לאחר הנחת המת בתחתיתו. מזרה הוא מעין קלשון עשוי מעץ. עד הדור האחרון ניתן היה לראותו אצל הפלחים - בעל חמש שיניים (ביהודה ובנגב) או שבע שיניים (בשומרון ובגליל) - מספרים בעלי משמעות סמלית/מאגית. שני הכלים שימשו בעבודת הגורן להפרדת הבר מהתבן, אחרי הדישה שבה נותקו הגרעינים מהקש והתבן אך נשארו עדיין מעורבבים בערימה אחת". ומפי דר' משה רענן קבלנו את ההסבר הבא: "לאחר שהפרידו את המוץ בעזרת הרחת (שלב א') וזרייה ברוח עברו לשלב ב' והוא זרייה בעזרת המזרה שהוא כלי בעל נפח גדול יותר משום שהדגן היה בנפח גדול יותר מאשר התערובת ההתחלתית. המזרה פעל על פי עיקרון של סינון. הברכה הייתה בכך שלמרות שהפרדת הגרגירים מהתבן התבצעה בשני שלבים, עדיין נותרו גרגירים במזרה שאותם אכלו בעלי החיים".

ותערב לפניך עתירתנו
 כעתירת יצחק ורבקה
 לא כעתירת שרה
 שאת הגר לאברהם נתנה
 ונולדה מריבה עם קנאה גדולה
 וגרשה וחזרה ושוב גרשה.
 ולא כעתירת יעקב
 שענה לרחל בזעף ובחומרה
 ולא ראה מצוקתה, לילד כמיהתה
 עד חרון אף כיסה אהבה
 גם לא כעתירת אבא חלקיה ואשתו
 שזה בקרן זווית אחת וזו בשנייה
 זה בתפילתו וזו בתפילתה
 רק כעתירת יצחק ורבקה
 זה לנוכח אשתו וזו לנוכח אישה
 שטוחים לעומתם באהבה גדולה
 ועותרים כאחד את פני השכינה
 עד הפכה העתירה לחתירה מתירה
 ושברה מחיצות ועקרה העקרה
 ועתרת שלום ואמת ושמחת עולם על ראשה.

או הרבים יש כח מיוחד, אבל גם סכנה גדולה שלא כולם מתפללים בכוונה משותפת. עומדים ביחד אבל כל אחד מתפלל לעצמו, כל אחד ו"האמת" שלו. וזה נושא לפעם אחרת.